

Szymon Grabiński <https://orcid.org/0000-0002-3471-148X>

Uniwersytet Jagielloński
szymon.grabinski@student.uj.edu.pl

Karina Jarzyńska <https://orcid.org/0000-0001-9568-4027>

Uniwersytet Jagielloński
karina.jarzynska@uj.edu.pl

Piosenka w sieci mediów, podmiotów, dyscyplin – uwagi wstępne

W 2016 roku Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury otrzymał Bob Dylan, a dwa lata później pierwszy piosenkopisarz został laureatem muzycznego Pulitzera. Był to Kendrick Lamar, uhonorowany za „wirtuozerską kolekcję piosenek, łączącą wernakularną autentyczność i rytmiczną dynamikę, oferując poruszające obrazy ukazujące złożoność współczesnego życia Afroamerykanów”¹. Byliśmy świadkami podwójnej legitymizacji gatunku: Nobel dla Dylana wzmocnił pozycję piosenki w opowieści o historii literatury, a Pulitzer dla Lamara umieścił rap, współczesne wcielenie melorecytacji, w gronie kanonicznych form muzycznych. W Polsce za analogiczne wzmocnienie instytucjonalne możemy uznać dołączenie piosenek do listy lektur szkół ponadpodstawowych w roku 2020, w tym utworów Jacka Kaczmarskiego, Agnieszki Osieckiej i Kabaretu Starszych Panów.

Wzrastająca pozycja piosenki jest wyzwaniem dla historii i teorii kultury choćby dlatego, że do badań nad nią nie wystarczy aparat tylko jednej dyscypliny. Rozwój piosenkoznaństwa wymaga współpracy literaturoznawców z muzykologami, socjologami kultury i teoretykami performansu. Uznanie znaczącej pozycji piosenek w sieci tego, co literackie, może okazać się – jak sądzimy – szansą na pogłębienie dyscyplinowej samowiedzy. Czy będzie to wymagało przemyślenia na nowo historii literatury? Intermedialność decyduje zarazem o statusie piosenki jako jednej z najpopularniejszych współcześnie form komunikacji artystycznej. Czy jej wzrastająca pozycja w historii kultury to symptom epoki postpiśmiennej?

¹ Za oficjalną stroną nagrody: <https://www.pulitzer.org/winners/kendrick-lamar>, dostęp: 25.07.2023.

Specyfika piosenki polega również na wielości instancji twórczych powołujących do istnienia konkretne utwory. Jak pogodzić tendencję odbiorczą do przypisywania tekstów pojedynczym autorom z wiedzą o wielu agentach pola produkcji, którzy za nimi stoją? Do refleksji nad tymi i podobnymi pytaniami zaprosiliśmy autorów niniejszego numeru „Kontekstów Kultury”.

Numer otwiera artykuł Małgorzaty Sokalskiej poświęcony melorecytacji jako granicznej formie bądź podgatunkowi piosenki. Badaczka śledzi historię jej definiowania – zwłaszcza w relacji do deklamacji i parlanda – oraz ślady praktyk wykonawczych od XIX wieku przez wiek XX do najnowszych realizacji Michała Żebrowskiego, Włodka Pawlika czy zespołu Karimski Club. Perspektywa przyjęta przez autorkę łączy analizy poszczególnych przypadków z ogólnymi rozpoznaniem, oferującymi wgląd w długie trwanie szczególnego rodzaju „wielokodowej całości złożonej z komponentu tekstowego i muzycznego, dla której właściwą formą istnienia jest realizacja dźwiękowa” i wytyczającymi ścieżkę przyszłym studiom. Joanna Adamczyk analizuje natomiast inny podgatunek piosenki – kołysankę, skupiając się na polsko-żydowskiej kołysance rodzicielskiej. Autorka rozważa projektowane w niej role społeczne i tożsamości narodowe, a także – szerzej – sytuację komunikacyjną, często silniej angażującą podmiot wykonujący utwór niż usypiany.

Kolejne teksty stawiają w centrum charyzmatycznych (współ)autorów piosenek, którzy swoimi strategiami artystycznymi i formami komunikacji z publicznością dają wgląd w historię literatury w jej nieoczywistych przejawach. Artykuł Ewy Paczoskiej dotyczy miejsca piosenki w historii kultury nowoczesnej, a zwłaszcza transferu, jaki dokonał się między Francją a Polską poprzez recepcję twórczości Pierre’a-Jeana de Bérangera przez Sotera Antoniego Rozbickiego. Performanse tej dwójki piosenkarzy słynnych na przełomie XIX i XX wieku stają się kanwą uhistorycznionego namysłu nad kulturą modernizmu w jej najbardziej popularnych, a zatem szczególnie symptomatycznych formach. Twórczości Jacka Kaczmarskiego dotyczy artykuł Andrzeja Janiszewskiego, który przygląda się kolejnym programom barda, zestawiając je ze sobą i proponując ich podział na trzy grupy (mysteryjne, programy czasu przejściowego i osobiste) oraz formułując własną definicję programu literacko-muzycznego, różnego od concept albumu i cyklu pieśni.

Dwa następne teksty poświęcono dorobkowi Agnieszki Osieckiej. Wojciech Ratajczak rozważa relacje między jej aktywnością twórczą a zaangażowaniem politycznym, analizując *Toast* – utwór zachowany jedynie w rękopisie – jako przykład poetyckiego wyrazu doświadczenia początku stanu wojennego, a zarazem przejaw złożonych uwikłań piosenkopisarki w pole kulturowe doby PRL-u. Kamille Trybek natomiast stara się uchwycić potencjał emancypacyjny piosenek Osieckiej z pomocą dorobku studiów nad komizmem i teorii feministycznych, wspierających nowatorskie interpretacje utworów *Damą być*, *Nie ma jak pompa* i *Sztuczny miód*. Tę część numeru zamyka tekst Poli Biblis, która śledzi funkcje piosenek wykorzystanych w filmie *Bo we mnie jest seks* Katarzyny Klimkiewicz.

Autorka analizuje zmiany semantyczne, jakim ulegają po przeniesieniu z realiów PRL-owskiego kabaretu do medium musicalu opartego na życiu Kaliny Jędrusik.

W rozmowie tematycznej Bronisław Maj – badacz literatury i poeta, ale też autor tekstów piosenek – opowiada Bartoszowi Piechowi i Kamilowi Trybkowi o swoim muzyczno-literackim doświadczeniu, a także wspomina postacie skupione wokół Sceny Piwnicy pod Baranami. Za tytuł wywiadu posłużyły wypowiedziane przez niego słowa: „Czasami dopiero dzięki piosence poezja w pełni zakwita”, padające w trakcie rozważań na temat wpływu Ewy Demarczyk i innych wykonawców piosenki literackiej na popularność wykonywanych wierszy. Czytelników sięgających po numer w roku 100-lecia urodzin Wisławy Szymborskiej zainteresować może również wspomnienie Maja dotyczące stosunku poetki do muzycznych wykonaw jej utworów.

Zeszyt zamyka recenzja książki Piotra Bogaleckiego *Wiersze-partytury w poezji polskiej neoawangardy* autorstwa Anny Bieryt, zwracającej uwagę na odkrywczność katowickiego badacza w sposobie aplikowania kategorii partytury do (neo)-awangardowych tekstów i przenikliwość proponowanych przez niego interpretacji oraz na to, jak jego książka inspirująco balansuje pomiędzy tym, co literackie, wizualne i muzyczne. Na koniec pragniemy zaznaczyć, że część artykułów zgromadzonych w niniejszym numerze „Kontekstów Kultury” powstała na podstawie wystąpień ogłoszonych podczas ogólnopolskiej studencko-doktoranckiej konferencji naukowej „Polska piosenka literacka XX wieku”, zorganizowanej przez Koło Naukowe Historii Literatury Polskiej XX Wieku UJ w dniach 13–14 października 2022 roku.

Szymon Grabiński
Karina Jarzyńska
Redaktorzy prowadzący zeszytu